

Tarihsel Süreç İçerisinde Üretim Sistemlerindeki Değişimin Mimari Üretim Ortamında Kullanıcının Dönüşümüne Etkisi

Ebru AYVAZ^{1*}, Halit BEYAZTAŞ², Ahmet Cüneyd DİRİ³

ORCID 1: 0000-0002-6312-1956, ORCID 2: 0000-0001-9572-7816, ORCID 3: 0000-0003-4217-6381

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, FBE Yapı Fiziği ve Malzemesi Ana Bilim Dalı, 34000, İstanbul, Türkiye.

^{2,3} Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye.

* e-mail: 1ebruayvaz@gmail.com

Öz

Mimari üretimin öznesi olan kullanıcının yeri, tarihsel süreç içerisinde üretim sistemlerindeki değişim ile dönüşüm geçirmiştir. Endüstri Devrimi ile gelişen fordist üretim sisteminin kitlesel üretim ve standardizasyon kavramlarını ortaya çıkarmasıyla kullanıcı; yaşadığı mekânı üretmekten uzaklaştırılarak ötekileştirilmiş ve standart bir veri olarak ele alınmıştır. Fakat 1970'lerde fordist üretim sisteminin eleştirilmesiyle kullanıcının yeri sorgulanmış, kitleden ziyade bireyselliğin ön plana çıkmasıyla kullanıcının ve mimarın rolü değişmiştir. Mimari üretim ortamında yaşanan bu kırılma kitlesel bireyselleştirme kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada her dönemde farklı anlamlar taşıyan bir üretim bileşeni olarak kullanıcının mimari üretimde tarihsel süreç içerisinde yaşanan kırılmalar ile yerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Kullanıcı odaklı üretim sisteminin hâkim olduğu günümüzde kullanıcının yerini değerlendirmek amacıyla aktif olarak mimari üretimde bulunan mimarlar ile anket çalışması yürütülmüştür. Yapılan anket sonucunda mimari mekanların öznesi olan kullanıcının; mimari üretim sürecinin merkezinde yer alarak daha iyiyi talep eden ve değişen tüketici kimliği ile mimari üretimde etkin rol oynayan bireyselleşen kullanıcılara dönüştüğüne ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri Devrimi, Kitlesel Üretim, Kitlesel Bireyselleştirme, Kullanıcı, Mimari Üretim.

The Effect of Change in Production Systems in the Historical Process on the Transformation of the User in the Architectural Production Environment

Abstract

The place of the user, who is the subject of architectural production, has been transformed with the change in production systems throughout the historical process. With the Fordist production system, which developed with the Industrial Revolution, revealing the concepts of mass production and standardization, the user; They have been alienated from producing the space they live in and treated as standard data. However, in the 1970s, with the criticism of the Fordist production system, the place of the user was questioned, and the role of the user and the architect changed as individuality rather than the mass came to the fore. This break in the architectural production environment has revealed the concept of mass individualization. In this study, it is aimed to reveal the place of the user, as a production component that carries different meanings in each period, with the breaks experienced in the historical process in architectural production. In order to evaluate the place of the user in today's world where the user-oriented production system dominates, a survey was conducted with architects who are actively engaged in architectural production. As a result of the survey, the user who is the subject of architectural spaces; It has been found that they have become individualized users who demand better by being at the center of the architectural production process and playing an active role in architectural production with their changing consumer identity.

Keywords: Industrial Revolution, Mass Production, Mass Customization, User, Architectural Production.

Citation: Ayvaz, E., Beyaztaş, H. & Diri, A. C. (2023). Tarihsel süreç içerisinde üretim sistemlerindeki değişimin mimari üretim ortamında kullanıcının dönüşümüne etkisi. *Journal of Protected Areas Research*, 2 (2), 37-57. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10050842>

1.Giriş

İnsanların geçmişten günümüze çevreyle karşılıklı etkileşim içinde oldukları ve eylemlerini gerçekleştirebilmek amacıyla çevrelerini değiştirerek yapay çevreler ürettikleri bilinen bir gerçektir (Berkun, 1979, s.1). Mimarlığın temelini oluşturan ve yapı olarak tanımlanan bu yapay çevre üretiminde; insanlığın gelişimine paralel olarak önemli dönemler bazında kullanıcının yeri tarih boyunca değişime uğramıştır (Aykanat, 2014, s.30; Çakmak, 2021, s.42). Bu gelişim sürecinde İngiltere’de başlayan ve ardından dünyanın geneline yayılan Endüstri Devrimi toplumlara etkileyen ve günümüze kadar etkilerini sürdüren bir devrin başlangıcı olmuştur (Karadağ, 2011, s.8). Bu dönemle birlikte üretim ve tüketim sistemlerindeki değişim; kullanıcının yerini ve mimari üretim ortamını kökten değiştirmiştir ve kullanıcının yeri önemli dönemler çerçevesinde tarihsel süreçte Endüstri Devrimi öncesi ve sonrası olarak değerlendirilmektedir (Çakmak, 2021, s.45). Endüstri Devrimi öncesinin tarım toplumu yapısında tüketim olgusu henüz yeteri düzeyde olmadığı için kullanıcılar farklılaşan mekanlara ihtiyaç duymamıştır. Bu yüzden yapılar kullanıcı tarafından tamamen barınma ve benzer işlevler için inşa edilmiştir. Bununla birlikte Endüstri Devrimi’ne kadar kullanıcının ve zanaatkar olarak nitelenen yapı ustasının tecrübelerine ve yüzyıllar içinde biriktirdikleri alışkanlıklar yapı üretim ortamını oluşturmuştur (Bingöl, 2001, s.17). Zanaatkarlar yapı inşasında çevrelerinde mevcut olan ve kolayca erişilen yerel malzemeleri kullanarak her bölgenin kendine özgü yerel yapı tekniklerinin ve yerel mimarilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Doğada var olan malzemelerin seçimi, yerel malzemenin sahip olduğu tüm özelliklerin kuşaktan kuşağa bilgi ve tecrübe olarak aktarımı, bu özelliklerin yüzyıllarca yapı sistemlerinde yerel inşa tekniği olarak etkisinin hissedilir olması söz konusu olmuştur (Karadağ, 2021, s.5).

Diğer yandan tarihsel süreç içerisinde İngiltere’de 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Endüstri Devrimi’nde üretimin karakteri farklılaşarak yapı üreticisi konumundaki insanlar; yaşadığı mekânı üretmekten uzaklaşarak tüketici konumuna gelmiştir (Korkmaz, 2019, s.7). Öncesinde ihtiyaç duyulan ürün ve malzemeler küçük atölyelerde üretilirken Endüstri Devrimi’nin görünür hale gelmesiyle birlikte büyük fabrikalarda seri ve sürekli üretime başlanmıştır (Kurtuluş, 2021, s.6). Teknolojide yaşanan buluşlar ve ilerlemeler sayesinde üretim zanaat evresinden modern sanayi evresine geçerek üretim çapında büyük artış görülmüştür. Seri ve hızlı üretim ortamının işçi sınıfına ihtiyaç duymasıyla kırsal alandan endüstri kentlerine artan göç hareketleri yaşanmıştır (Akçadoğan, 2014, s.5). Endüstri Dönemi’nde artan göç hareketleri sonucu hızlı bir tüketim nesnesi haline gelen konutlar; bireylerin yerine kitlelere yönelik bir yaklaşımı vurgulamıştır. Öne çıkan bu yaklaşım kitlesel bir kültürün oluşmasına neden olmuştur (Çetin & Ceylan, 2020, s.252). Artan konut tüketimi ortamında ortalama insana yapılan tasarımlar kullanıcının ihtiyaçlarına ve isteklerine cevap verememiştir (Friedman, 2006). Özellikle Endüstri Dönemi’nde gelişerek öne çıkan işçi konutları yapılanması, kitlesel üretim kapsamında kullanıcının yerini araştırmak için değerlendirilen önemli üretim yöntemlerinden biri olmuştur. Ortaya çıkan bu kitlesel üretim tarzı “seri üretim, kitlesel üretim ve standardizasyon” kavramlarını ortaya çıkaran Fordist üretim olarak literatürdeki yerini almıştır (Yertüm, 2017, s.79). Fordist üretim şekli ortaya koyduğu üretim yaklaşımı gereği tek tip ürünün seri ve kitlesel olarak üretimini gerçekleştirirken, tüketicilerin değişken taleplerine uyum sağlayamamaktadır. 70’li yıllara kadar fordist üretim yaklaşımı ön plandayken 1960’lardan sonra teknolojideki hızlı ilerlemeler bireylerin isteklerinin hızla değişmesine yol açmıştır. Tüketici taleplerine daha hızlı yanıt verebilecek yeni üretim yapısı geliştirme gereksinimi Fordist üretim yaklaşımındaki bunalımı Post-fordist üretim yaklaşımına dönüştürmüştür (Yertüm, 2017, s.67). Değişen üretim sistemleri içerisinde Endüstri Devrimi, mimari üretim ortamını ve bu üretim ortamında kullanıcının yerini ve malzeme çeşitliliğini de etkilemiştir. Bu dönemle birlikte tarım toplumunun sanayi toplumuna dönüşmesiyle tüketici konumuna gelen kullanıcı, kendisine hazır sunulan nesnelere ve ürünleri kullanmak zorunda kalarak standart bir veri konumuna gelmiştir (Atay, 2011, s.7). Endüstriyel alanlara artan göç hareketleri ve normal yaşam koşullarındaki değişim ile yapı türleri ve yapı ihtiyaçları artmıştır. Mimarlar yeni plan türlerine yoğunlaşırken mühendisler yeni malzemeler ve tekniklerle yeni yapı strüktürleri oluşturmayı denemişlerdir (Özdoğan, 2018). Mimarlık üretimi kitlesel üretim taleplerine formun rasyonalitesi ve yapı elemanlarının standardizasyonu ile cevap vermiştir. Teknolojik gelişmeler sonucunda yapı üretiminde hızlı ve seri üretimi olanaklı hale gelen endüstriyel yapı malzemeleri kullanılmaya

başlanmıştır. Kullanıcı ile mimari üretim özelinde yaşanan dönüşümlerden biri, mekân yapılanmasının yeniden tanımlandığı 1960'larda ortaya çıkmıştır ve kitlesel üretim ve buna bağlı gelişen tüketim ortamı 1970'li yıllara kadar etkisini göstermiştir. Bu oluşumun sebebi, açık bir şekilde yaşanan toplumsal ve düşünsel dönüşümlerin mimarlık alanında etkilerinin görülmesidir. Gündelik yaşam içindeki tüketim hızı ve parametreleri mekânın üretiminde önemli bir noktaya gelmiştir.

Endüstrileşen üretim sisteminde tek tip tüketici profiline odaklanan kitlesel üretim biçimi, zamanla yerini tüketicilerin farklılaşan kişisel tercihlerinin ve ihtiyaçlarının yerine getirildiği "tüketici odaklı" üretim yaklaşımına bırakmıştır. Böylelikle geliştirilen yeni ürünlerde üreticiler farklı seçenekler oluşturmanın yollarını aramışlardır (Sarıyar & Pakdil, 2012, s.162). Bu dönemde başlayan düşünce hareketliliğinin mimariye yansımaları ile artık kitleden ziyade bireyselliğin ön plana çıkmasıyla kullanıcıya özel tasarımlar sonucu, kullanıcının rolü değişmiştir. Yaşanan toplumsal dönüşümle beraber, mimari üretim alanında gerçekleşen kırılma, kullanıcının yeni bir ölçüt olarak dönüşümü ile sıkı bir ilişki içerisinde. Her kullanıcı için farklı bir ürünün kitlesel olarak üretimini esas alan bu sistemde mimarlık için de yeni tasarım ve üretim imkanları da ortaya çıkmıştır. Mimarlık alanında kitlesel bireyselleştirme üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak konut üzerine yoğunlaştırılarak bireyselleştirilmiş konut tipleri ve üretimleri yapılmıştır. Öncesinde mimari üretimler, yapı malzemelerine uygun olarak oluşturulurken günümüzde tasarıma yönelik malzeme üretimi yapılmaya başlanarak tüketici odaklı üretim ile kullanıcının malzeme seçimine olan etkisi ön plana çıkartılmıştır. Tüketici odaklı üretim sisteminde kullanıcının mimari üretim içindeki rolünü yeniden tanımlayan mimari üretimin bir parçası olan pazarlama mekanizmaları kullanıcıyı üretimde yer alması gereken bir etken olarak kabul eder. İnsanların gereksinimleri, istekleri ve tercihleri tüketim kavramını harekete geçiren ölçütlerdir (İslamoğlu & Altunışık, 2013, s.3). Bu bağlamda malzeme pazarının varoluş nedeni ekonomik sistemin tamamında yer alan tüketim ve taleptir (Dal, 2017, s.2).

Bu çalışmada her dönemde farklı anlamlar taşıyan bir üretim bileşeni olarak kullanıcının/tüketicinin mimari yapı üretiminde önemli dönemler bazında yaşanan kırılmalar ile yerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Kapsamlı literatür taramaları ile mimari üretim ortamında kullanıcının önemli kırılmaların yaşandığı tarihsel dönemler içinde tanımlaması yapılmıştır. Ardından tüketici odaklı üretim sisteminin hâkim olduğu günümüzde mimari üretim ortamında kullanıcının yerini değerlendirmek amacıyla aktif olarak mimari tasarım/yapı üretiminde bulunan mimarlar ile dijital ortamda anket çalışması yürütülmüştür. Yapılan anket sonucunda mimari mekanların öznesi olan kullanıcının; mimari üretim sürecinde daha iyi talep eden, tasarım sürecinin merkezinde rol oynayan, tasarım ve malzeme seçim aşamasında değişen tüketici kimliği ile etkin rol oynayan bireyselleşen kullanıcılara dönüştüğüne ulaşılmıştır.

2. Yöntem

Her dönemde farklı anlamlar taşıyan bir üretim bileşeni olarak kullanıcının mimari üretim ortamında önemli dönemler bazında yaşanan kırılmalar ile yerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada kapsamlı literatür taramasının ardından günümüzdeki mimari üretim sürecinde kullanıcının yerinin belirlenmesine yönelik çalışma yöntemi olarak anket yöntemi seçilmiştir (Şekil 1). Katılımcılar için haberleşme ve sosyal medya uygulamaları aracılığıyla dijital anket uygulanmıştır. Anket soruları çoktan seçmeli 19 sorudan oluşmaktadır. Katılımcı anketleri için hedef kitle olarak İstanbul ilinde aktif olarak mimari üretimde bulunan mimarlar seçilmiştir. Üç bölümden oluşan katılımcı anketlerinin birinci bölümünde katılımcı mimar profili tanımlanmıştır. İkinci bölümde ise katılımcının kullanıcı yaklaşımının değerlendirilmesi ve anketin üçüncü bölümünde katılımcı mimarın mimari üretim sürecinde tercihlerinin belirlenmesi amacıyla 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

Şekil 1. Çalışma kapsamında incelenen dönemler

3. Bulgular

3.1. Endüstri Devrimi Öncesi Mimari Üretim Ortamı ve Kullanıcının Yeri

Endüstrileşme öncesi dönemin hâkim olan tarım toplumu yapısında; mimarlık ortamı, kullanıcılarının barınma, güvenlik ve işlevsel ihtiyaçlarının karşılanması üzerine gelişmiştir. Tüketim için üretim yapılmayan ve pazar kavramının oluşmadığı toplumda kullanıcılar daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar üretim gerçekleştirmiş ve bu yüzden farklılaşan mekanlara ihtiyaç duyulmamıştır (Fidan, 2003, s.3). Bu çerçevede tüketim olgusunun henüz olmadığı Endüstri Devrimi öncesi mimarlık ortamında yapılar kullanıcı tarafından barınma ve benzer işlevlere hizmet etmesi amacıyla genellikle el işçiliği ve zanaat tekniklerine dayanan inşaat faaliyetlerden oluşmaktadır (Karadağ, 2011, s.5). Genellikle küçük ölçekli ve yerleşik yapıların görüldüğü Endüstri Devrimi öncesinde yapılar; işlevsel ihtiyaçları karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Yapı üretiminde ise yapı malzemesi olarak kullanıcılar yakın çevrelerinde mevcut olan ve kolayca erişilen ahşap, taş, kerpiç, toprak, saz ve saman türü bitki gibi doğal malzemeleri başka malzemelere dönüştürmeden kullanılmışlardır (Tavşan & Özen vd. 2021, s.1891).

Endüstri Devrimi öncesi dönemde inşaat faaliyetlerinin yakın çevreden elde edilen malzemelerle gerçekleştirilmesi, yerel yapım yöntemlerinin ve mimarilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Çakmak, 2021, s.42). Bu durumda mimarlık; yerel malzemelerin kullanımıyla karakterize edilen yerel tarzlara göre şekillenmiştir. Diğer yandan, doğada var olan malzemelerin seçimi, yerel malzemenin sahip olduğu tüm özelliklerin kuşaktan kuşağa bilgi ve tecrübe olarak aktarımı, bu özelliklerin yüzyıllarca yapım sistemlerinde yerel inşaat tekniği olarak etkisinin hissedilir olması söz konusu olmuştur. Yapıların mimari özellikleri buldukları bölgenin iklimsel ve çevresel koşullarına uyum sağlamaktadır. Aynı zamanda bölgeden erişilen malzemelere uygun yapım sistemlerinin üretilip uygulanması yer yüzünde her bölgenin kendine has mimari karakterlerinin oluşmasında etkili olmuştur (Karadağ, 2011, s.5). İnşa edildiği bölgenin iklimsel ve çevresel özelliklerinin dikkate alındığı yerel malzeme kullanımında Gümüşhane Pirahmet Köyü kırsalına ait yapılar örnek gösterilebilir. Kırsaldaki konut dokusunun oluşumunda topografyaya ait doğal taşların yapı üretiminde kullanıldığını ve bağlayıcı olarak çamur kullanıldığı görülmüştür (Şekil 2).

Şekil 2. Gümüşhane Pirahmet Köyü konut dokusu (Yazarların Kişisel Arşivi, 2018)

Bununla birlikte Endüstri Devrimi'ne kadar kullanıcının ve zanaatkar olarak nitelenen yapı ustasının tecrübelerine ve yüzyıllar içinde biriktirdikleri alışkanlıklar mimari yapı üretim ortamı oluşturmuştur (Bingöl, 2001, s.17). Endüstri Devrimi öncesi kullanıcı ve yapı üreticisi olan zanaatkarlar aynı toplumun insanı olduğu için sıklıkla iş birliği ve dayanışmayı yansıtan toplum yapısı görülmektedir. Zanaatkarlar yapının tasarımından üretim sürecine kadar daha etkin rol oynayarak hem ürünlerin hem de üretim sürecinin kontrolünü ele almışlardır (Aries, 1962; Foucault, 1980). Diğer yandan insanların yüzyıllardır yaşadıkları yerin topografyası, iklim özellikleri ve insan ilişkileri yapı karakterini oluşturmuştur (Bingöl, 2001, s.17). Bir yapıdan beklentiler ve kullanıcı alışkanlıkları gelenekleri oluşturarak kullanıcıya bireyselleştirilmiş mekanlar sunmuştur. Temel ihtiyaçların karşılanması ve toplumun sürdürülebilir bir şekilde yaşamasının sağlanması amaç edinilmiş ve kullanılan malzemeler pragmatik faydaları ve kullanılabilirlikleri gözetilerek seçilmiştir (Diri ve Gülçelik, 2018). Bu dönemde

estetik kaygılar genellikle ikinci planda tutularak yapıların işlevselliğine odaklanılmıştır. Kullanılan malzemeler standartlaştırılmadığı için zanaatkarlar malzeme özelliklerine ve performanslarına deney ve gözlem yoluyla ulaşmışlardır. Zanaatkarlar genellikle deneme ve yanılma yoluyla, yerel malzemelerle çalışmak için gereken bilgi ve becerilere ulaşarak nesilden nesile bilgi aktarımını sağlamışlardır (Topal & Arpacioğlu, 2020, s.142). Böylece kullanıcılar zamanla ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda yapı malzemelerini şekillendirmeye ve geliştirmeye başlamışlardır (Baktır, 2006, s.50). Mimari üretimde kullanılan malzemeleri şekillendirmek ve geliştirmek amacıyla atılan adımlar malzeme teknolojisinin ilerlemesindeki ilk başarı olmuştur (Tavşan, Özen vd. 2021, s.1891). Bu ilerleme ile zamanla farklı birçok malzeme üretilmeye başlamış ve malzemelerin farklılaşım çeşitlenmesi ile gelişen mekanlar da dönüşüme uğramıştır. Endüstrileşmenin getirdiği sınırsız malzeme çeşitliliği ve teknolojinin hızıyla zanaatkar ve malzeme arasındaki bağ kopmaya başlamıştır.

3.2. Erken Endüstrileşme Döneminde (1856-1970) Üretim Sistemleri ve Mimari Üretim Ortamı

Teknolojinin gelişmesiyle yeni buluşların üretim ortamında belirgin hale gelmesi, enerji kullanımında farklılaşmalara neden olmuştur. 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren buhar enerjisi ve gücüyle çalışan makinelerin üretimiyle beraber makineleşmiş endüstri kavramı ön plana çıkmıştır (Karadağ, 2011, s.8). Öncesinde gereksinim duyulan ürün ve malzemeler çoğunlukla küçük ve özelleştirilmiş atölyelerde yapılırken Endüstri Devrimi'nin başlamasıyla büyük fabrikalarda seri ve sürekli üretim sistemine yönelinmiştir (Kurtuluş, 2021, s.6). İngiltere'de ortaya çıkan ve ardından tüm dünyaya yayılarak tüm insanlığı etkileyen ve etkileri günümüze kadar devam eden bir devrin başlangıcı olan Endüstri Devrimi'nin dört kısımdan oluştuğu kabul edilmektedir (Karadağ, 2011, s.8). 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıla kadar süren birinci kısımda köyden kente göçlerin yaşandığı, tarıma dayalı ekonominin endüstriyellemeye başladığı ve şehirleşmenin hızlandığı dönemdir. Bu dönem demir ve tekstil endüstrisinin geliştiği dönemdir. İkinci kısım ise, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemdir. Bu dönemde elektriğin keşfedilmesiyle gelen seri üretim ortamı endüstrinin gelişimini sağlamıştır ve çelik malzeme üretilmiştir. Üçüncü kısım ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Dijital Çağ'dır. Bu dönemde bilgisayar ve internet gibi bilgi erişimine kolaylık sağlayan araçlar keşfedilmiştir. Dördüncü kısım ise günümüzde bulunduğumuz dönemi kapsar. Bu dönemde yapay zekâ, nanoteknoloji ve biyoteknolojik üç boyutlu yazıcı gibi araçlar sayesinde yenilikler üst seviyelere taşınmıştır (Şimşek, 2019, s.4).

Bununla birlikte üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişmesiyle küçük ölçekli üretimlerin gerçekleştiği atölyelerden, geniş çaplı üretime elverişli olan büyük ölçekli üretim sistemine geçiş yapılması ile meydana gelen büyük değişimler, tüketimde köklü dönüşümlerin öncüsü olmuştur (Mc Cracken 1998, 16-17). Teknolojik gelişmeler devrin; sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarında köklü değişimlere yol açmıştır (Yertüm, 2017, s.69). Birinci evrede, makine henüz kullanımda olmadığı için el emeğine dayalı üretim ön planda, üretim sonucu ortaya çıkan ürünlerde işçilik ve emek hâkimdir (Şimşek, 2019, s.4). İkinci evreyle birlikte seri üretim, tüketim toplumunun hayatına girmiştir. Üretimde fabrika sistemine geçilmesiyle topraktan hızlı bir kopuş gerçekleşmiş ve tarım toplumunun yerini sanayi toplumuna bırakmasıyla işçiye ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum işçi ve burjuva sınıfı gibi yeni toplum sınıflarının yer aldığı toplum modelini oluşturmuştur (Kurtuluş, 2021, s.6). Yeni sosyal sınıfların belirginleşmesi yeni sosyo-ekonomik gruplaşmaları beraberinde getirmiştir (Hamitoğulları, 1986). Diğer yandan hızlı ve seri üretim sonucunda, ucuz ve hızlı üretilen ürünlerde maliyet düşmüş ve bu ürünleri elde etmek daha kolay hale gelmiştir. Bu durum, nüfus artışıyla beraber ortaya çıkabilecek sorunları ortadan kaldıran çeşitli avantajlar sağlamış fakat bazı problemleri de beraberinde getirmiştir (Şimşek, 2019, s.4). Artan talebe vaktinde ve yeterli miktarda ürünle cevap verebilen makineleşme, aynı zamanda el sanatlarını gerileterek zanaatkar kültürünün gelenekselci yaklaşımının azalarak yok olmasına yol açarak üretim bandı düşüncesinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Dilmaç, 2015, s. 3). Bu durum hızlı üretim, seri üretim, kitlesel üretim ve standardizasyon gibi kavramları ortaya çıkaran "Fordist üretim" olarak literatürdeki yerini almıştır (Şekil 4).

20. yüzyılın başlarında Henry Ford'un öncüsü olduğu ve adını verdiği Fordizm; kitlesel üretim ilkelerini tanımlayarak endüstri ilişkileri ortamında yeni oluşumların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Lipietz, 1997,

s.2). Bu şekilde kitlesel üretim ve buna bağlı gelişen tüketim ortamı 1970'li yıllarda uluslararası ticaret hacminin artması ve teknolojik ilerlemeler neticesinde rekabet kavramını meydana getirmiştir. 1973 Petrol Krizi ve neoliberalizm ile ticaretin serbestleşmesi sonucu Fordizm üretim sistemi işlemez hale gelmiştir. Böylelikle verimlilik ve maliyet konuları krizin etkisiyle yeniden ortaya çıkmıştır. Bu durum işçi sınıfının insan olduğunu hatırlatarak üretimde insanın özgünlüğü ile kalite önemli bir konuma gelmiştir (Ekin, 1997, s.140).

Değişen üretim ve tüketim sistemleri karşısında mimarlık üretimi kitlesel üretim taleplerine formun rasyonalitesi ve yapı elemanlarının standardizasyonu ile cevap vermiştir. Seri üretimin; kitlesel tüketim, homojenleştirme, kültürel ve politik anlamda içeriksiz hale getirme ve normal yaşamı bu doğrultuda dönüştürme özellikleri, mimarlık ürünün tekil ve özel olan üzerine kurulu ontolojisini sarsıntıya uğratmıştır (Uluoğlu, 2003, s.77). Yeni bir üretim sisteminin başlangıcı olan bu dönem mimari üretim ortamında kullanıcının yerini değiştirerek yeni yapı malzemelerinin kullanıcıların hayatına dahil olduğu bir dönemi ifade etmektedir (Özdoğan, 2018).

3.2.1. Kitlesel üretim ortamında kentsel planlama ve işçi konutları

Mimarlığın nesnesi konumundaki mekân, toplumsal faaliyetler kapsamında üretilen ve tüketilen bir nesnedir (Yırtıcı, 2002, s.9). Toplumdaki tüketim biçimlerinin, tüketilen malın ve hizmetin talep edilme biçimlerinin değişmesi mekânın yeniden organize edilmesine neden olur. Endüstri Devrimi ile üretimin evlerden fabrikalara, daha büyük ölçeklere geçmesiyle kırsal alandan kentlere göç hareketleri hızlanarak konut talebi artışları yaşanmıştır. Böylece artan konut gereksiniminin karşılanması için hızlı bir inşaat süreci başlamıştır. Sanayi ve ticaretin ihtiyaç duyduğu yeni yapı türleri ve alanlar, kentsel gelişim ve değişimi hızlandırmıştır (Karadağ, 2011, s.8). 1830'lardan sonra demiryolu kullanımının yaygınlaşmasıyla demiryolu yapılanmasının ulaştığı alanlar endüstri bölgeleri konumuna gelmiştir. Endüstriyel hareketler belirli bölgelerde yoğunlaşmış ve söz konusu bölgelerde hızla yeni kentleşme sürecine gidilmiştir (Benevolo, 1981). Kentler; artan yeni yapılaşma faaliyetleri ve göç hareketlerinden olumsuz yönde etkilenerek düzensiz kent yapılanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum Avrupa'da mimarlık ortamının tekrar gözden geçirilmesini sağlamıştır. Endüstri Devrimi'ni takip eden süreçte meydana gelen sosyo-ekonomik ilerlemeler, mimari üretim ortamını kökten sarsmıştır. Böylelikle hem yeni yapı tipleri ve malzemeleri üretilmeye başlanmış, hem de yeni bir mekân ve biçim üretme yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Menga, 2019, s.10). Bu şekilde sivil mimari gelişerek fabrika, kapalı pazar, tren garı, kamu binaları, çok katlı konut tipleri gibi büyük boyutlu yeni yapı tipleri ve yeni plan tipolojileri ortaya çıkmış ve dini yapı mimarlığından uzaklaşmıştır (Kurtuluş, 2021, s.8). Bu gelişme önemli yeniliklerin oluşmasını sağlayarak modern mimarlığın temellerinin atılmasına öncü olmuştur (Biol, 1996).

Diğer yandan konut açığı sorununa karşın gayrimenkul piyasası Endüstri Devrimi'nde spekülasyon aracı haline gelmiştir (Bingöl, 2001, s.19). Artan konut tüketimi ortamında kitlesel üretimin, mimari üretim ortamına yansıdığı ilk örnekler işçi konutları olmuş ve endüstri alanları çevresinde endüstrileşme ve şehirleşmenin etkisiyle yeni kentler kurulmuştur. Böylece kırsaldan kente göç eden düşük gelirli sınıf için ucuz ve düşük kalitede konutlar inşa edilmeye başlanmıştır. Bunların arasında İngiltere'de çelik endüstrisi için Corby, Wallington'da madenciler için Peterlee, Sovyetler Birliği'nde çok sayıdaki yeni kent, ABD'deki şirket kentleri (Company Towns), İndiana'daki Gary Şehri, Kanada'da Kitimat, Hindistan'da Shilal ve Libya'daki Marsa El Braga kentleri örnek olarak verilebilir (Aksoylu, 2002). Fabrika çevresinde yoğunlaşan işçi konutları; bloktan bloğa tek tipli, ucuz ve düşük kalitede, fizyolojik ve psikolojik olarak olumsuz yaşam alanları ile ahlaki değerleri düşen işçi toplumunun oluşmasına neden olmuştur. İnsan sağlığını olumsuz etkileyen bu yaşam alanlarındaki sağlıksız yapılarda halk yaşamak zorunda bırakılmıştır. Lewis Mumford'un incelemesine göre endüstri kentinin üç temel ögesini; fabrika, demiryolu ve bakımsız konut oluşturmaktadır (Bumin, 1990, s.68). Engels İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu kitabında bu koşulları detaylı bir şekilde aktarmıştır (Akçadoğan, 2014, s.12).

Endüstri Dönemi'nin sunduğu kullanım kolaylığı, fabrikasyonun artması, standartlaşma ve seri üretime geçilmesi toplumda rahatsızlık yaratmıştır. Bu duruma karşı zanaatı eski değerine ulaştırma odaklı yeni üslupların temelini oluşturacak fikirler ortaya atılmaya başlanmıştır. Kentlerde olumsuz

birçok yaşam koşullarının oluşması bazı iyileştirmelerin yapılmasının gerekliliğini ve şehir planlama kavramının önemini göstermiştir. Bu bağlamda 'Modern Şehircilik' kavramı ortaya çıkmıştır. Modern şehircilik kentin olumsuz görünümünü ve işçi sınıfının barındığı işçi konutlarının sağlıksız koşullarını eleştirmiştir. Bu durumu değiştirmek, yeni bir kent oluşturmak ve bu hedefi esas alan çalışmalar yapmak, tasarımcıların ana hedefi olmuştur (Kurtuluş, 2021, s.14). Mimari alanın öncülerinden olan John Ruskin, Philip Webb, William Morris, Walter Crane ve Charles Robert Ashbee toplumda ortaya çıkan huzursuzluğu gidermek amacıyla çalışmalar yapmışlardır (Kurtuluş, 2021, s.10). İlk olarak 19. yüzyılın ilk yarısında makinenin uygun olmayan, düzensiz ve işlevsiz biçimler ürettiği, bir an önce el sanatlarına ve doğaya dönülmesinin gerekliliği Victorian Dönemi İngiltere'sinin öncü olarak kabul edilen sanat eleştirmenlerinden John Ruskin (1819-1907) tarafından dile getirilmiştir (Dilmaç, 2015, s. 11).

Diğer yandan yeni kent yapılanmasında ihtiyaçların değişmesi ve hızla artış gösteren nüfus; daha yalın ve daha hızlı inşa edilen yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dönemin hâkim olan Modernizm ekolünün ortaya çıkmasında büyük rol oynayan başlıca mimarlardan Le Corbusier ve arkadaşları (Menga, 2019) artan göç ortamı ve savaş sonrası kentlerin yeniden yapılanmasında kurdukları CIAM kongresinde makine kültürünün egemen olduğu kent tasarımları ortaya koymuşlardır. Kent yapılanmasında konut ihtiyacı için en rasyonel ve en ekonomik yöntem aranmıştır. Ayrıca Le Corbusier'in 1923'te manifesto niteliğindeki "Yeni Mimariye Doğru" kitabında seri üretimin ve makine evlerin güzelliğinden bahsederek işlevselliğin önemine vurgu yapmıştır ve evi içinde yaşanan bir makine olarak ele almıştır. Kitabında temiz yaşam alanlarının temiz toplum yarattığını savunarak standartlaşmış yapı türleri ve yapı tekniklerini kullanmıştır. Bu amaçla 1924 yılında tasarlanan kentler makine olarak değerlendirilmiştir. Kentte yer alan her işlevin birbirinden keskin hatlarla ayrılması eleştirilere maruz kalmıştır ve 1950'lerin başında işlevsel kente dair ilk fikirler ortaya atılmıştır.

3.2.2. "Standart" bir veri olarak kullanıcı ve malzeme seçim ortamı

Kırsal alandan şehirlere doğru artan göç hareketleri sonucu hızlı bir tüketim nesnesi haline gelen konutlar; seri üretimi getirmiş ve bireysellikten ziyade kitlelilik kavramına vurgu yapmıştır. Bu durum kitleli bir kültür oluşturmuştur (Çetin & Ceylan, 2020, s.252). Artan konut tüketimi ortamında ortalama insana yapılan tasarımlar kullanıcı ihtiyaçlarına ve isteklerine cevap verememiştir. Bu noktada Friedman, her bireyin farklı olduğunu vurgulayarak ortalama insanın olmadığına değinmiş ve ortalama insana göre yapılan tasarımların ve projelerin kullanıcının bireysel gereksinimlerini karşılamadığını ifade etmiştir (Friedman, 2006). Özellikle Endüstri Dönemi'nde gelişerek öne çıkan işçi konutları yapılanması, kitleli üretim kapsamında kullanıcının yerini araştırmak için değerlendirilen önemli üretim yöntemlerinden biri olmuştur.

Sanayi öncesinin ağırlıklı olarak kırsal yapısı içinde tüketici rolü neredeyse yok iken, sanayileşme ile kente göç eden kırsal nüfus artık bir tüketici durumuna gelmiştir. Endüstri Devrimi öncesinde kendi ürettiği nesneyi kullanan kullanıcı, bu dönemle birlikte kendisine hazır sunulanı kullanmak durumunda kalmıştır (Yırtıcı, 2022, s. 25). Tüketici henüz gereklilikten doğan ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeydedir. Bu ihtiyaçlar, 19.yüzyılın sonlarında geliştirilen, hızlı ve düşük maliyet ile büyük oranda üretim kapasitesine sahip kitleli üretim ile karşılanmıştır. Böylece homojen yapıda nitelenen tüketici, herkesin sahip olabileceği standart ürün ve hizmetleri alabilen konuma gelmiştir. Tüketici, daha önce; kendi ihtiyaçlarına ve tercihlerine göre yaşadığı konutu şekillendiren, müdahale eden, malzeme konusunda yerel olanı kullanırken bu dönemle birlikte endüstrileşmiş yapı malzemeleriyle sağlıksız bir yapı niteliği sunulan işçi konutlarıyla karşılaşmıştır. Modernleşme diye adlandırılan bu süreçte kullanıcı ve ürün arasındaki mesafe artmıştır. Arent'e göre; İnsanoğlu, bu dönemle birlikte nesnelere üreten özne olmaktan uzaklaştırılarak, modern dönemin gerekliliği olan standartlara ve ölçülere tabi tutulmuş, bu böylece -tanımlanan özelliklere göre- kolay üretilebilir ve değerlendirilebilir bir duruma gelmiştir (Frampton, 1998, s.40-41).

Endüstri Devrimi ile tüketici ve ürün arasındaki mesafenin mimari üretim ortamında da eskiden yaşadığı mekânı şekillendiren özneyi, belirgin fiziksel ölçütler kapsamında "standart bir veri" tanımlamasıyla "kullanıcı" durumuna getirmiştir (Atay, 2011, s.9). Mimari üretimin, "insan boyutuna

atıfta bulunan” ölçütlere bağlı ilerlemesinin, 19. Yüzyıldan başlayarak endüstriyel üretim dönemiyle birlikte, kullanıcının da fiziksel ölçütler dahilinde standardize edilerek, tek tipleştirilmesine neden olmuştur. Endüstri Devrimi’nde kullanıcı-ürün arasındaki mesafelenme biçimlerini araştıran sanat tarihçisi Crary, “19. yüzyılda gözlemcinin yaşadığı şey bir modernleşme sürecidir, gözlemci, hepsi kabaca ve belki de fuzuli olarak modernite diye tanımlanabilen yeni olaylar, güçler ve kurumlar düzenine uygun hale getirilmiştir” (Crary, 2004)” diyerek modernleşmenin ürünü olduğu kadar onu oluşturan gözlemci özneyi de tanımlamaktadır (Atay, 2011, s.7). Fakat mimari üretimde, herkesin aynı yaşam biçimine sahip olması düşüncesi mimari ürünün gerçekliğini olumsuz etkileyerek tek tipleştirilmenin neden olduğu kullanıma dair sınırlamalarda eleştirilerin odak noktası olmuştur.

Kullanıcının tüm bu sınırlamalar ve standartlar içerisinde mimari yapıdan beklentisi ve ihtiyaçları her dönemin özellikleri çerçevesinde belirlemiştir. Yeni teknolojik ilerlemelerin ve bilimsel gelişmelerin görünür hale gelmesiyle malzeme endüstrisi hızla yol alarak mühendislik malzemelerinde çeşitlilik görülmüştür. Artan yapı malzemesi ortamında kullanıcının malzeme seçim süreci de değişmiştir. Sanayi öncesi kullanıcıların doğada var olan malzemelerle inşa ettikleri yapılar sanayileşme ile endüstrileşmiş yapı malzemeleri ile üretilmeye başlanmıştır. Artan nüfus ortamında kentlerin yeniden yapılanmasında ihtiyaç duyulan yeni işlevlere ait geniş hacimli mekanların inşasında çelik ve betonarme gibi yeni yapı malzemelerinin dönemin modernist mimarları tarafından potansiyellerinin ortaya koyulmasıyla malzeme olanaklarını anlaşılmış ve mimarlığın strüktürel ve estetik gelişimine ek olarak inşaat sektörü de ilerleme kaydetmiştir. Seri üretim ortamında teknolojik gelişmeler bu malzemelerin üretim maliyetlerini düşürmesiyle üretimi artarak kullanıcıların hayatına girmiş ve yapı tasarımında köklü değişimler yaratmıştır. Yüksel’in (2008) de ifade ettiği gibi mimarlıkta malzemeler ve biçimler Endüstri Devrimi’ne kadar gözle görülür bir değişim göstermezken, 20. Yüzyıl ile ciddi bir değişim ve ilerleme göstermiştir (Yüksel, 2008). Bu durumun nedeni olarak sanayileşme ile artan yeni malzeme kullanımı ve üretimi gösterilebilir. Özellikle bu dönemde fabrikalar yapı malzemelerinin üretiminde önemli bir rol oynamıştır (Kurtuluş, 2021, s.22). Böylece yeni yapı malzemeleri birçok kavramın ve çevrenin algılama şeklinin hızlı değişmesine yol açmıştır. İnsanlığın varlığından günümüze dek geçen süreçte, bireylerin yeniyi ve daha iyisini arama ve sahip olma isteği malzeme ortamının ve mimari üslupların değişimine neden olmuştur. Bu değişim geniş kapsamlı çözümleri ve mekansal algı zenginliğini beraberinde getirerek mimari akımların gelişimini kaçınılmaz hale getirmiştir (Çakmak, 2021, s.52).

3.3. 70 Sonrası Endüstri Dönemi’nde Mimari Üretim Ortamı

1970’li yıllarda ekonomik uluslararası ticaretin büyümesi ve teknolojik ilerlemeler neticesinde ‘rekabet’ kavramı ortaya çıkmıştır. Bu durum sanayileşmiş ülkelerde ciddi bir talep düşüşüne neden olmuştur (Yertüm, 2017, s.80). İkinci Dünya Savaşı sonrası yaygın üretim şekli olan Fordizm 1960’lı yılların sonlarına doğru sarsıntıya uğrayarak 1973 Petrol Krizi ile işlemez hale gelmiştir (Eraydın, 1992, s.17). Bu dönemde verimlilik ve maliyet konuları yeniden gündeme gelmesiyle, işçi sınıfının insan olduğu göz önüne alınarak insan yaratıcılığı yeniden önem kazanmıştır (Yertüm, 2017, s.80). Ekonomistler için yalnızca mal ve hizmet üretmek yeterli bir kazanç olmaktan uzaklaşmak, üretimin maliyeti ve kalitesinin de ne olduğu önemli hale gelmiştir (Ekin, 1997, s.140). Üretim sisteminde yaşanan aksaklıkların giderilmesi ve kriz ortamının aşılması Post-Fordist ya da esnek üretim olarak da ifade edilen yeni üretim sistemi geliştirilmiştir. Post-Fordizm; kitlesel ve seri üretime karşı talebin doyması, bireylerin taleplerinin çeşitlenmesi, kullanılan teknolojik sistemin esnek üretime yapmaya uygun olmaması gibi etkenler ile üretim ve tüketim sistemlerinin yeniden karakterize edilerek günümüze kadar devam eden süreci tanımlar (Yılmaz Uçak & Akça, 2022, s.128). Esnek üretim yapısı Fordizmin değişmez katı ilişkilerine geliştiği için temel niteliği esneklik olarak tanımlanmaktadır (Mert, 2003, s.9). Post-Fordizm; Fordizmden tamamen bir kopuş değil, kitlesel toplum yapısından uzaklaşarak üretim, tüketim ve yönetim sisteminin esnekleştirildiği, değişen ve çeşitlenen toplum yapısına doğru dönüştüğü bir üretim sistemini ifade eder (Ritzer & Stepnisky 2014, s. 308). Özellikle 1980’li yıllardan sonra çoğu firma yeni teknolojileri üretim süreçlerine dahil ederek esnek üretime sistemlerine entegre etmeye başlamıştır (Aydın, 2004, s.12). Böylelikle bireylerin ihtiyaçlarına ve taleplerindeki çeşitliliğe karşı cevap oluşturarak geniş ürün ve hizmet hacmi sunarak Fordist üretim sisteminin neden olduğu kısıtlamayı gidermiştir. Bu dönemde üretim sisteminin tüketicinin farklılaşan

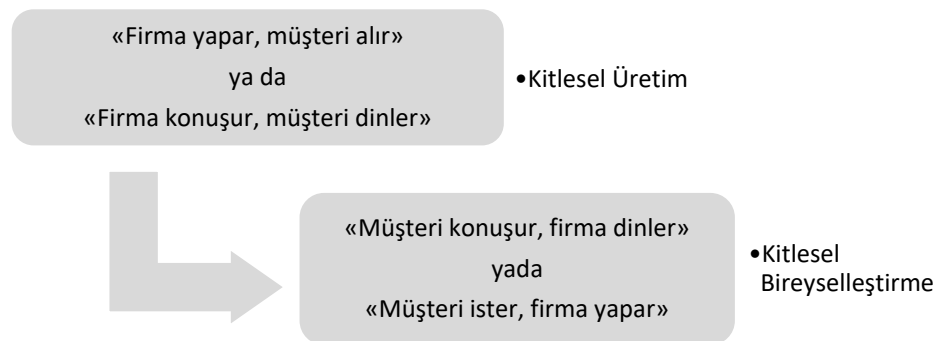
taleplerine karşı esneklik gösterebilmesi Post-Fordizmin fonksiyonel bir niteliğidir ve ortaya çıkan bu tüketim algısı modernizm akımının meydana getirdiği yaşam tarzı ile desteklenmiştir. Modern dönemde, homojen bir toplum yapısı idealini benimseyerek bireyleri dönüştürmek amacıyla vurgulanan yaşam tarzı sınırları belirgin bir birey karakteri sunarken, bu duruma karşı çıkan Postmodern Dönem’de bireylerin farklılıkları üzerinde durulan bir yaşam tarzı benimsenmiştir. Günümüze kadar devam eden Postmodern Dönem’i, bireyler sadece kendi kimlikleri ile değil, diğer bireyler ile olan etkileşimlerinden oluşan yaşam tarzı ile tanımlamaktadırlar (Coşkun Müştekin, 2018, s.14). Çizelge 1’de üretim sistemlerinde yaşanan değişimlerin önemli dönemler bazında ayrıntılı sınıflandırılmasına yer verilmiştir.

Çizelge 1. Endüstri dönemi öncesi ve sonrası üretim sistemlerindeki değişim ortamının aktarılması (Yazar, 2023; bu tablo çalışma kapsamında yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Endüstri Dönemi Öncesi	Erken Endüstrileşme Dönemi 1760-1970	70 Sonrası Endüstri Dönemi
El işçisi ve zanaat teknikleri	Fordizm üretim sistemi	Post-Fordizm üretim sistemi
Kullanıcıya özel üretim	Kitlesel üretim, kullanıcı bilinmeyen çok sayıda insan	Kitlesel kireselleştirme, tüketiciye özel üretim
Tüketici odaklı	Üretici odaklı	Tüketici odaklı
Heterojen toplum yapısı	Homejen toplum yapısı	Heterojen toplum yapısı
Üretim hızlı ve kapasitesi düşük	Üretim hızı ve kapasitesi yüksek	Üretim hızı ve kapasitesi yüksek + verimlilik+maliyet
Nitelik önemli	Nicelik önemli	Nitelik önemli
Yüksek kalite	Düşük kalite	Yüksek kalite

3.3.1. Kitlesel bireyselleştirme

Post-Fordizm ile tüketicilerin kişisel ihtiyaçlarının ve isteklerinin giderilmesinin önemli olduğu kitlesel bireyselleştirme; 20. yüzyılın sonlarında literatürde yer almaya başlayan kullanıcı/tüketici odaklı üretim biçimlerindedir (Talay, 2017, s.17). Bu üretim biçimi bireylerin talep ettiği ürünlerin tasarımı, üretimi ve pazarlamasında üretim esnekliği ve tüketici katılımı ölçütlerine dayalıdır (Sarıyar, 2008, s.1). Kitlesel bireyselleştirme kavramı farklılaşan tüm bireyler, durumlar, süreçler ve teknolojik ilerlemeler kapsamında; bireylerin gereksinimlerine ve isteklerine düşük maliyetle, yüksek kalitede tam olarak cevap oluşturan; bireyselleştirilmiş ürünler ve hizmetler sunmayı hedefleyen bir kavram olarak nitelendirilmiştir (Talay, 2017, s.17). Böylelikle bireyler istediği ürünü kişisel ihtiyaçlarına uygun elde edebileceği tüketici odaklı üretim ve pazarlama yaklaşımları yaygınlaşmaya başlamıştır (Sarıyar & Pakdil, 2012, s.162). Üretici firmalar değişen rekabet ortamında güçlü bir konumda olmak ve daha çok kar kazanma amacıyla bireylerin heterojen yapısına odaklanmıştır. Bu nedenle kitlesel bireyselleştirme kavramı tüketici ve üretici arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlanır. Kitlesel üretimde yaygın olan “firma yapar, müşteri alır”, “firma konuşur müşteri dinler” anlayışı yerini “müşteri konuşur, firma dinler, firma ve müşteri birlikte üretir” ya da “müşteri ister, firma yapar” anlayışına bırakmıştır (Bardakçı, 2004); (Şekil 3).

Şekil 3. Bardakçı 'ya, (2004) göre kitlesel üretim anlayışının dönüşümü (Yazar, 2023; bu şekil çalışma kapsamında yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Bilişim teknolojilerindeki hızlı ilerleme, bilginin iletimi, işlenmesi ve depolanmasıyla tüketici için yeni etkileşim yolları ortaya çıkmaktadır. Tüketicilerin ürüne ulaşma sürecindeki davranışları söz konusu olan durumun gereklerine yönelik değişirken, üretim-tüketim arasındaki ilişkide yeniden ele alınmaktadır. Üretici firmalar ise tasarım, üretim ve pazarlama aşamalarında etkili tedarik ağı ve tüketici katılımı yoluyla tüketici odaklı bir endüstrileşmeye imkân vermektedir (Sarıyar & Pakdil, 2012, s.162). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin olduğu bu dönemde bilinçli ve sorgulayan bir tüketicinin varlığı ile karşılaşılmaktadır. Kitlesele bireyselleştirmenin tüketici odaklı yapısında bilişim teknolojileri destekli araçların ve metodların kullanılması üretimde esneklik sağlamak adına önemlidir. İlerleyen teknolojik gelişmelerle birlikte kullanıcılar istedikleri ürünün şekillendirilmesinde üretici ile iletişim halindedir. Böylece tüketici istediği ürün ve hizmet üzerinde kontrol sahibi olarak tasarım, üretim ve pazarlama süreçlerinde aktif bir şekilde rol oynamaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Kitlesele bireyselleştirme kavramında tüketici ve üretici arasındaki ilişki (Kaynak: Sarıyar & Pakdil, 2012'ye göre yeniden düzenlenmiştir)

Sonuç olarak kitlesele bireyselleştirme, kullanıcı katılımı odaklı tasarım yaklaşımı olmakla birlikte gelişmiş bilişim teknolojileri destekli araçların ve metodların kullanılması ile kullanıcının/tüketicinin tasarlama, üretim ve pazarlama süreçlerine aktif katılımına imkân verecek yönde değişime uğratılmaktadır.

3.3.2. Mimari üretimde “yeni bir parametre” olarak kullanıcı

Değişen üretim anlayışı birçok sektörü etkilediği gibi, normal hayatta gerçekleşen politik, sosyal ve düşünsel olaylardan kopuk olmayan mimarlık disiplininde de yansımaları görülmektedir (Talay, 2017, s.26). Üretim sistemlerinde meydana gelen bu değişimden yerler ve mekânlar da Post-Fordist üretim sisteminin sunduğu esneklik kavramından ve tüketim anlayışından etkilenmiştir. Yeni üretim yaklaşımıyla mekân için diğer mekânlar arasından ayrılmak ve seçilebilir olmak değerli olmuştur. Böylece mekânın farklı ve çeşitli niteliklerin olması ve bu farklılığın oluşturulan görseller ile desteklenerek sunulması bireyler tarafından talep edilir duruma gelmiştir (Görgülü & Koca, 2007). 1960'lardan başlayarak mekânı, yalnızca formlar ölçüler düzeni içinde tanımlayan genel anlayışın aksine, mekânın kendi başına “varolan” bir nesne değil, ayrıca toplumsal ilişkiler çerçevesinde “üretilen” bir nesne olduğu anlayışının geçerliliğinin yaygınlaşması, mimari üretimde mimar ve ürünün yeniden tanımlanması zorunluluğuyla beraber, “kullanıcının bu ilişki içinde nerede yer aldığı” sorusunu da beraberinde getirmiştir (Nesbitt, 1996, s.21) Bu dönemde başlayan düşünce hareketliliğinin mimariye yansımaları ile artık kitleden ziyade bireyselliğin ön plana çıkmasıyla kullanıcıya özel tasarımlar sonucu, kullanıcının ve mimarın rolü değişmiştir. Mimarlık alanında yeni tasarım ve üretim imkanlarının ortaya çıkmasıyla kitlesele bireyselleştirme üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak kentsel planlama ve konut üzerine yoğunlaştırılarak bireyselleştirilmiş konut tipleri ve üretimleri yapılmıştır. Kullanıcının tasarım sürecine katılması endüstrileşmiş konut üretimi süreçlerinde bireysel ihtiyaçlara ve isteklere cevap oluşturmasına yönelik bir araç olarak incelenmiştir. Kullanıcının aktif bir şekilde tasarım süreçlerine katılması tasarımcıların bu doğrultuda sundukları araçlar ve metodlar ile sağlanmıştır (Sarıyar & Pakdil, 2012, s.165).

Bununla birlikte kullanıcının yeni bir parametre olarak nitelendirilmesi ile kullanıcı merkezli yaklaşımların yaygınlaşmaya başladığı bu dönem, Postmodern ve Postyapısalsal süreçlerle beraber, mimari üretimde kullanıcıyı dikkate alan yaklaşımların ortaya çıktığı bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Modern dönemin kentsel yapılanmasında Le Corbusier ve arkadaşlarının kurduğu

CIAM'a karşı kurulan Team 10 grubu bu noktada artık tüm insanlığı düşünerek tasarımlar ve planlamalar yapılmaması gerektiği, daha küçük çaplı mimarilerin üretilmesi gerektiği üzerine söylemler üreterek kullanıcı odaklı bir tasarım anlayışı benimsemiştir. Bu dönemde öncelikle sosyal alanlarda bireye ilişkin yaşanan anlam değişimi, mimari üretimde çoğulculuk, değişim, dönüşüm, esneklik gibi kavramlar çerçevesinde tasarlayan, süreç-odaklı bir anlayışa dönüşmüştür (Atay, 2011, s.162). İlerleyen süreçte toplumun yaşam kalitesinin artması, kamusal ve bireysel yaşam alanlarının sıradanlığının tartışma konusu olması ve konut yapılanmasında kullanıcının ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanmasının hedeflendiği yaklaşımların gelişmesi bu döneme denk gelmiştir. Artan eleştiri ortamında Postmodern mimarlar karşılık olarak söylemler üretmiştir. Çoğalan nüfus ve kentleşme ortamında ihtiyaç duyulan yeni mimari mekanlardan "gökdelen"ler kentli ve mimarlar tarafından eleştirelere maruz kalarak çöp olarak nitelendirilirken Team 10 grubunun öncü mimarlarından Rem Koolhaas; "Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan" adlı kitabında gökdelenlerin Modern mimariyle ilişkisini anlamaya ve kentliye anlatmaya çalışmıştır. Tüm bu kentsel yapılanmada gökdelenlerin kültürel ve kentin sembolü konumuna gelen özelliklerini ele alarak bu yapıların güzelliğinden bahseder. "Delirious New York", gökdelenlere ve modern mimariye yönelik bir aşk beyannamesi olarak kabul edilir. Koolhaas'ın bakış açısı, New York'un mimari mirasını ve kültürel önemini vurgulayarak insanların gökdeleleri anlamasına yardımcı olur. Aynı şekilde Robert Venturi'nin "Learning from Las Vegas" adlı kitabı Las Vegas'ın kötü olarak nitelenen kentsel planlamasını ve mevcut mimarisini inceleyerek bu yapılanmadan bir şeyler öğrenilerek bu yapılanın üzerinden bir şeyler yapılması gerektiği üzerinde durur. Genel anlamda kentteki bu kaos ortamları yeni mimarilerin şekillenmesinde odaklanılan nokta olmuştur. Bu süreçte Michel Foucault mimari üretim içerisindeki ilişkilerin (mimar-ürün-kullanıcı) tekrar ele alınması ve bu çerçevede önemli bir çıkış noktası olarak mimarın rolünün incelenmesi gerektiğini savunur (Foucault,2007, s.43). Böylece mimari üretim sürecinin çok aktörlü ilişkiler ağı üzerine kurulu dengesi vurgulanarak tekil bir otoritenin varlığı sarsıntıya uğratılmıştır.

Diğer yandan mimar-kullanıcı-ürün ilişkisi içerisinde kullanıcının tasarımın başlangıcında devreye giren bir katılımcı olarak yer edinmesi Eisenman'a göre Modernist üretimin eleştirisi, "insanın merkezden uzaklaştırılmış olması" ile yakından ilişkilidir: "İnsanın modernist üretim süreçlerinde hareket noktası olarak görülmediğini söyleyebiliriz. Nesnelere de insandan bağımsız olarak tasarlanırlar. Buna göre insan, bu tür bir gelişime tanıklık eden ve söylemde kalan bir subje olmaktan öteye gitmez, olan biteni izleyen ama "döngüye katılmayan" bir subje" olarak yorumlanır (Eisenman, 1976, s.236). Kullanıcının merkeze alınması durumu, şehir plancısı ve mimar Kevin Lynch'in yazılarında da öne çıkmaktadır. Lynch'e göre "Bir kentteki hareketli elemanlar, özellikle de insanlar ve onların faaliyetleri, sabit fiziksel bölümler kadar önemlidir. Biz bu gösterinin izleyicileri olarak kalmayız, kendimiz de onun bir parçasıyızdır, öteki katılımcılarla birlikte sahnede yer alırız" şeklinde yorumlar (Lynch, 1996, s.153). Ona göre insanların mekân ve şehir yapılanmasında algısı, deneyimi ve çevreye olan etkileşimi önemlidir.

Sonuç olarak üretim sistemlerindeki değişim ile yeniden sorgulanabilir hale gelen kullanıcının mimari üretim ortamında yeni bir parametre olarak dikkate alındığı ve mimarın tasarım sürecinde kullanıcının ihtiyaçlarını anlamak, tercihlerini dikkate almak ve mekanları kullanıcı odaklı bir şekilde şekillendirmeye çalıştığı görülmüştür.

3.4. Anket Çalışması ve Sonuçları

Etkileri günümüze kadar süren Postmodern dönemde mimaride kullanıcının katılımı, mimari üretim sürecinde kullanıcının etkin bir rol oynaması anlamına gelir. Bu dönemde mimarlar, tasarımcılar ve kent plancıları kullanıcıların ihtiyaçlarına, tercihlerine ve deneyimlerine önem vererek mimari üretim sürecini kullanıcısının beklentilerini karşılamak üzere şekillendirir. Kullanıcının katılımı mimarlık sürecini daha demokratik ve katılımcı hale getirir. Kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamak ve mekanları onların isteklerine uygun hale getirmek, daha işlevsel, anlamlı ve kişiselleştirilmiş mekanlar yaratmaya yardımcı olur. Bu noktada günümüzde mimari üretim ortamında mimar-kullanıcı-ürün ilişkisini anlamak ve değerlendirmek adına İstanbul ilinde aktif olarak mimari yapı üretim sürecinde bulunan 50 anket katılımcısı mimar ile dijital anket çalışması yürütülmüştür.

3.4.1. Katılımcı profilinin tanımlanması

Yapılan anket ile birinci bölümde katılımcı mimar profilinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Anket içerisindeki ilk dört soru ile yaş, cinsiyet, öğrenim durumu ve iş deneyim süresi ortaya koyulmuştur. Birinci soruda katılımcı mimar grubuna yaş aralığı sorulmuştur. Yaş grupları öğrenim ve iş hayatının yoğun olduğu yaşlara göre gruplanmıştır. Katılımcı anketleri dört farklı yaş grubuna yapılmıştır. Katılımcıların %68'i 20-29 yaş aralığında, %28'i 30-39 yaş aralığında, %2'si 40-49 yaş aralığında, %2'si 50 ve üzeri yaş aralığındadır.

İkinci soruda katılımcı mimar grubuna cinsiyeti sorulmuştur. Katılımcıların %42'si kadın, %58'i erkektir. 20-29 yaş aralığındaki katılımcıların %36'sı kadın, %32'si erkektir. 30-39 yaş aralığındaki katılımcıların %4'ü kadın, %24'ü erkektir. 40-49 yaş aralığındaki katılımcıların sadece %2'si kadın, 50 ve üzeri yaş aralığındaki katılımcıların ise sadece %2'si erkektir.

Üçüncü soruda katılımcılara öğrenim durumları sorulmuştur. Katılımcıların %78'i lisans eğitilmiş, %22'si yüksek lisans eğitilmiştir. Doktora eğitilmiş katılımcı mimar bulunmamaktadır. Katılımcı kadın mimarların %28'i lisans eğitilmiş, %28'i ise yüksek lisans eğitilmiştir. Katılımcı erkek mimarların %50'si lisans eğitilmiş, %8'i ise yüksek lisans eğitilmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Katılımcı profilinin tanımlanmasına yönelik değerlendirme-1

Cinsiyet-Yaş-Öğrenim Durumu									
Cinsiyet	Kadın				Erkek				Genel Toplam
Yaş	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam %	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam %	
20-29	12	6	0	18-%36	15	1	0	16-%32	34-%68
30-39	2	0	0	2-%4	10	2	0	12-%24	14-%28
40-49	0	1	0	1-%2	0	0	0	0	1-%2
50 ve üzeri	0	0	0	0	0	1	0	1-%2	1-%2
Toplam	14	7	0	21	25	4	0	29	50
%	%28	%14	%0	%42	%50	%8	%0	%58	%100

Dördüncü soruda katılımcılara iş deneyim süreleri sorulmuştur. Katılımcıların %60'ı 1-5 yıl, %32'si 6-10 yıl, %4'ü 11-15 yıl, %4'ü ise 16 ve üzeri yıl iş deneyim süresine sahiptir. Bunlardan 1-5 yıl iş deneyim süresine sahip katılımcıların %36'sı kadın, %24'ü erkektir. 6-10 yıl iş deneyim süresine sahip katılımcıların %2'si kadın, %30'u erkektir. 11-15 yıl iş deneyim süresine sahip katılımcıların %2'si kadın, %2'si erkektir. 16 ve üzeri yıl iş deneyim süresine sahip katılımcıların %2'si kadın, %2'si ise erkektir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Katılımcı profilinin tanımlanmasına yönelik değerlendirme-2

Cinsiyet -Öğrenim Durumu- İş Deneyim Süresi									
Cinsiyet	Kadın				Erkek				Genel Toplam
İş Deneyim Süresi	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam %	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam %	
1-5 yıl	12	6	0	18-%36	11	1	0	12-%24	30-%60
6-10 yıl	1	0	0	1-%2	13	2	0	15-%30	16-%32
11-15 yıl	1	0	0	1-%2	1	0	0	1-%2	2-%4
16 ve üzeri	0	1	0	1-%2	0	1	0	1-%2	2-%4
Toplam	14	7	0	21	25	4	0	29	50
%	%28	%14	%0	%42	%50	%8	%0	%58	%100

3.4.2. Katılımcının kullanıcı yaklaşımının değerlendirilmesi

Anketin ikinci bölümünde katılımcının kullanıcı yaklaşımının değerlendirilmesi ve nicel olarak ölçülmesi için sıklıkla kullanılan anket ölçme aracından 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Bu bölümün ilk deneysel durumu olan "Teknolojinin gelişmesi sonucunda yaşanan endüstrileşme ve evrimleşen toplumsal yapı ile mimari üretim sürecinde; daha iyiyi talep eden, kolay yaşamı benimsemiş bireysel kullanıcıların varlığı ile karşılaşım" ifadesine katılımcıların %24'ü kesinlikle katılıyorum, %64'ü katılıyorum, %12'si ise kararsızım demiştir. Genel ifade anlamında %88 oranla katılımcılar olumlu yaklaşarak üretim sistemlerindeki ve teknolojiadaki gelişim ile bu süreçte, bireylerin yaşam tarzları, beklentileri ve ihtiyaçlarının da değişim gösterdiğini desteklemişlerdir.

"Günümüzde mimari mekanların öznesi olan insan; tüketici ve kullanıcı olarak değil ürün ve ara yüz gibi konularda etki yaratmak için kolektif bir şekilde hareket eden birey olarak tanımlanmaktadır. Tasarımcı olmayan ancak süreçte aktif rol alan bu paydaşların mimari üretim sürecinde etkin rol oynadığını düşünürüm" ifadesine katılımcıların %22'si kesinlikle katılıyorum, %52'si katılıyorum, %24'ü kararsızım, %4'ü kesinlikle katılmıyorum, %10'u ise katılmıyorum demiştir. Bilgi iletişim araçlarındaki gelişim ile sorgulayan ve bilinçli kullanıcının varlığından ötürü tasarımcı kimliği olmayan kullanıcının süreçte aktif rol oynadığı %74 oranla olumlu yaklaşılarak desteklenmiştir.

"Mimari mekanları en verimli noktaya taşımak için her dönemde farklı anlamlar taşıyan kullanıcının mimari üretim sürecinin merkezine alınması gerektiğini düşünürüm" ifadesine katılımcıların %42'si kesinlikle katılıyorum, %44'ü katılıyorum, %8'i kararsızım, %4'ü kesinlikle katılmıyorum, %2'si ise katılmıyorum demiştir. Kitlesele bireyselleştirme ile kullanıcı merkezli üretimlerin, tasarımların ve çalışmaların odak noktası olan bu durum %86 oranla olumlu yaklaşılarak desteklenmiştir.

"Mimari üretim sürecinde kullanıcı ve tasarımcı arasındaki sınırların kaldırılmasıyla, bireyselleşen kullanıcılara daha çeşitli ve iyileştirilmiş tasarım yaklaşımları sunulacağını düşünürüm" ifadesine katılımcıların %28'i kesinlikle katılıyorum, %40'ı katılıyorum, %22'si kararsızım, %2'si kesinlikle katılmıyorum, %8'i ise katılmıyorum demiştir. Sınırların kaldırılmasıyla mimari üretim sürecinde kullanıcıya katılım imkânı verilerek kullanıcıların ihtiyaçları, tercihleri ve beklentileri doğrudan tasarım sürecine dahil edilebilir duruma gelmesi %68 oranla olumlu yaklaşılarak desteklenmiştir.

"Mimari üretim sürecine tasarımcı olmayan kullanıcının aktif bir şekilde katılımının mimarlık pratiğini gerçekleştiren mimarın varlığını ve tasarım kararlarını önemsizleştirdiğini düşünürüm" ifadesine katılımcıların %18'i kesinlikle katılıyorum, %30'u katılıyorum, %20'si kararsızım, %14'ü kesinlikle katılmıyorum, %18'i ise katılmıyorum demiştir. Genel anlamda net bir sonuca ulaşamayan bu ifade de katılımcıların %48'i olumlu yaklaşırken %32'si olumsuz yaklaşmaktadır.

"Artan teknolojik gelişmeler ve dijital bilgi ve iletişim araçlarındaki geline son noktanın mimari üretim sürecinde kullanıcının karar verme süresini uzattığını düşünürüm" ifadesine katılımcıların %18'i kesinlikle katılıyorum, %34'ü katılıyorum, %10'u kararsızım, %10'u kesinlikle katılmıyorum, %30'u ise katılmıyorum demiştir. Bu ifadeye katılımcıların %52'si olumlu yaklaşırken %40'ı olumsuz yaklaşmaktadır. Kitlesele bireyselleştirme ile ürün ve konut tasarımı ortamında artan çeşitliliğe karşın kullanıcının yönlendirilmesi, ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanması noktasında mimarın varlığı, deneyimleri ve tasarım kararları önemli hale gelmektedir.

"Mimari üretim sürecinde ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda yeni değer ve rekabet avantajı sağlamak için inovasyon, teknoloji ve kullanıcının sıkı ilişki içerisinde olması gerektiğini düşünürüm" ifadesine katılımcıların %40'ı kesinlikle katılıyorum, %54'ü katılıyorum, %4'ü kararsızım, %2'si ise katılmıyorum demiştir. Kitlesele bireyselleştirme ortamında kullanıcı odaklı mimari üretim sürecinin gerçekleşmesi için gelişmiş bilişim teknolojileri destekli araç ve yöntemleri kullanılmaktadır. Bu çerçevede katılımcıların %94'ü olumlu yaklaşmaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Katılımcının kullanıcı yaklaşımının değerlendirilmesi

Katılımcının (Mimar) Kullanıcı Yaklaşımının Değerlendirilmesi	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Teknolojinin gelişmesi sonucunda yaşanan endüstrileşme ve evrimleşen toplumsal yapı ile mimari üretim sürecinde; daha iyiyi talep eden, konforu benimsemiş bireysel kullanıcılar ile karşılaşırım.	12 %24	32 %64	6 %12	0 %0	0 %0	50 %100
Günümüzde mimari mekanların öznesi olan insan; sadece tüketici veya kullanıcı değil, ürünlerin ve arayüzlerin oluşturulmasında aktif rol almak için kolektif bir şekilde hareket eden bireylerdir. Tasarımcı olmayan ancak süreçte aktif bir rol üstlenen bu paydaşların mimari üretim sürecinde etkin rol oynadığını düşünürüm.	11 %22	26 %52	6 %12	2 %4	5 %10	50 %100
Mimari mekanları en verimli noktaya taşımak için her dönemde farklı anlamlar taşıyan kullanıcının mimari üretim sürecinin merkezine alınması gerektiğini düşünürüm.	21 %42	22 %44	4 %8	2 %4	1 %2	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcı ve tasarımcı arasındaki sınırların kaldırılmasıyla, bireyselleşen kullanıcılara daha çeşitli ve iyileştirilmiş tasarım yaklaşımları sunulacağını düşünürüm.	14 %28	20 %40	11 %22	1 %2	4 %8	50 %100
Mimari üretim sürecine tasarımcı olmayan kullanıcının aktif bir şekilde katılımının mimarlık pratiğini gerçekleştiren mimarın varlığını ve tasarım kararlarını önemsizleştirdiğini düşünürüm.	9 %18	15 %30	10 %20	7 %14	9 %18	50 %100
Artan teknolojik gelişmeler ve dijital bilgi ve iletişim araçlarındaki gelinen son nokta mimari üretim sürecinde kullanıcının karar verme süresini uzattığını düşünürüm.	8 %16	17 %34	5 %10	5 %10	15 %30	50 %100
Mimari üretim sürecinde ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda yeni değer ve rekabet avantajı sağlamak için inovasyon, teknoloji ve kullanıcının sıkı ilişki içerisinde olması gerektiğini düşünürüm.	20 %40	27 %54	2 %4	0 %0	1 %2	50 %100

3.4.3. Katılımcı tercihlerinin belirlenmesi

Anketin üçüncü bölümünde mimari üretim sürecinde katılımcı tercihlerinin belirlenmesi amacıyla 5'li likert ölçeği kullanılmıştır.

“Mimari üretim sürecinde, karar verme sürecinin etkin bir şekilde gerçekleşmesi için kullanıcının katılımcı kimliğine önem veririm” ifadesine katılımcıların %26'sı kesinlikle katılıyorum, %62'si katılıyorum, %10'u kararsızım, %2'si ise kesinlikle katılmıyorum demmiştir. Anketin yapıldığı bölgedeki mimar grubunun %88'i mimari yapı üretim sürecinde kullanıcının katılımına yer vermektedir.

“Mimari üretim sürecinde verimlilik sağlamak adına kullanıcının deneyimlerinin ölçülmesine önem vererek, kullanıcının tüketim davranışlarını ve kullanım alışkanlıklarını dikkate alırım” ifadesine katılımcıların %46'sı kesinlikle katılıyorum, %48'i katılıyorum, %6'sı ise kararsızım, %2'si kesinlikle katılmıyorum demmiştir. Katılımcı odaklı yapı üretim sürecinde kullanıcının yapıdan beklentileri kullanım alışkanlıklarına ve tüketim davranışlarına göre şekillendiği için mimar grubunun %94'ü mimari yapı üretim sürecinde katılımcının özelliklerine önem vermektedir.

“Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerine, ihtiyaçlarına ve ekonomik durumuna önem veririm” ifadesine katılımcıların %50'si kesinlikle katılıyorum, 44'ü katılıyorum, %2'si kararsızım, %4'ü ise katılmıyorum demmiştir. Kitlesele bireyselleştirme kavramının hâkim olduğu günümüzde katılımcıların %94'ü mimari yapı üretim sürecinde kullanıcının bireysel istekleri ve ihtiyaçları ile tasarımlarını şekillendirmektedir.

“Mimari üretim sürecinde tasarımcı olmayan kullanıcının tasarım/yapı ile ilgili talep ettiği olumsuz kararlara müdahale ederek en uygun mimari yapı üretimini sağlarım” ifadesine katılımcıların %10'u

kesinlikle katılıyorum, %12'si katılıyorum, %10'u kararsızım, %30'u kesinlikle katılmıyorum, %36'sı ise katılmıyorum demiştir. Katılımcıların sadece %22'si tasarımcı kimliği olmayan kullanıcının olumsuz kararlarına müdahalede bulunmayı tercih etmektedir.

"Mimari üretim sürecinde tasarımcı olmayan kullanıcının tasarım/yapı ile ilgili talep ettiği olumsuz kararlara rağmen, kullanıcı isteklerini göz önünde bulundurarak müdahale etmem" ifadesine katılımcıların %22'si kesinlikle katılıyorum, %52'si katılıyorum, %24'ü kararsızım, %4'ü kesinlikle katılmıyorum, %10'u ise katılmıyorum demiştir. Katılımcıların %74'ü bireysel isteklerinin sağlanması noktasında olumsuz kararlara müdahalede bulunmamayı tercih etmektedir.

"Mimari üretim sürecinde kullanıcının isteklerini yapı üreticisinin isteklerinden önde tutarım" ifadesine katılımcıların %8'i kesinlikle katılıyorum, %32'si katılıyorum, %24'ü kararsızım, %12'si kesinlikle katılmıyorum, %24'ü ise katılmıyorum demiştir. Katılımcıların %40'ı kullanıcının isteklerini önde tutarken %36'sı yapı üreticisinin isteklerini ön planda tutmaktadır.

"Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerini ağırlıklı olarak "tasarım" aşamasında dikkate alırım" ifadesine katılımcıların %24'ü kesinlikle katılıyorum, %56'sı katılıyorum, %4'ü kararsızım, %6'sı kesinlikle katılmıyorum, %10'u ise katılmıyorum demiştir. Katılımcıların %80'i tasarım aşamasında bireyselleştirilmiş mekanlar sunmak adına kullanıcının isteklerini ağırlıklı olarak tasarım aşamasında dikkate almaktadır.

"Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerini ağırlıklı olarak "yapı malzemelerinin (iç-dış kaplama malzemeleri, taşıyıcı sistemler) seçim" aşamasında dikkate alırım" ifadesine katılımcıların %12'si kesinlikle katılıyorum, %38'i katılıyorum, %16'sı kararsızım, %12'si kesinlikle katılmıyorum, %22'si ise katılmıyorum demiştir. Son iki ifadeye göre katılımcıların %32'si kullanıcının bireysel isteklerini hem tasarım hem de malzeme seçim aşamasında dikkate almaktadır. (Çizelge 5).

Çizelge 5. Katılımcı tercihlerinin belirlenmesi

Katılımcı (Mimar) Tercihlerinin Belirlenmesi	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Mimari üretim sürecinde, karar verme sürecinin etkin bir şekilde gerçekleşmesi için kullanıcının "katılımcı" kimliğine önem veririm.	13 %26	31 %62	5 %10	1 %2	0 %0	50 %100
Mimari üretim sürecinde verimlilik sağlamak adına kullanıcının deneyimlerinin ölçülmesine önem vererek, kullanıcının tüketim davranışlarını ve kullanım alışkanlıklarını dikkate alırım.	23 %46	24 %48	3 %6	0 %0	0 %0	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerine, ihtiyaçlarına ve ekonomik durumuna önem veririm.	25 %50	22 %44	1 %2	0 %0	2 %4	50 %100
Mimari üretim sürecinde tasarımcı olmayan kullanıcının tasarım/yapı ile ilgili talep ettiği olumsuz kararlara müdahale ederek en uygun mimari yapı üretimini sağlarım.	21 %42	20 %40	3 %6	2 %4	4 %8	50 %100
Mimari üretim sürecinde tasarımcı olmayan kullanıcının tasarım/yapı ile ilgili talep ettiği olumsuz kararlara rağmen, kullanıcı isteklerini göz önünde bulundurarak müdahale etmem.	5 %10	6 %12	5 %10	15 %30	18 %36	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcının isteklerini yapı üreticisinin isteklerinden önde tutarım.	4 %8	16 %32	12 %24	6 %12	12 %24	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerini ağırlıklı olarak "tasarım" aşamasında dikkate alırım.	12 %24	28 %56	2 %4	3 %6	5 %10	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerini ağırlıklı olarak "yapı malzemelerinin (iç-dış kaplama malzemeleri, taşıyıcı sistemler) seçim" aşamasında dikkate alırım.	6 %12	19 %38	8 %16	6 %12	11 %22	50 %100

4. Sonuç

Mimarlığın temelini oluşturan yapı üretiminde geçmişten günümüze yaşanan kırılmalar ile üretim sistemlerindeki değişim sonucu kullanıcının yeri farklı dönemlerde değişkenlik göstermiştir. Çalışma kapsamında her dönemde farklı anlamlar taşıyan bir üretim bileşeni olan kullanıcının yeri önemli dönemler bazında Endüstri Devrimi öncesi ve sonrası şeklinde incelenmiştir. Endüstri Devrimi öncesinin hâkim olan tarım toplumu yapısında tüketim olgusu olmadığı için farklılaşan mekanlara ihtiyaç duyulmamış ve zanaatkar olarak nitelenen yapı ustalarının doğal ve yerel malzeme kullanımına dayanan, kullanıcı özelliklerinin ve ihtiyaçlarının dikkate alındığı mimari üretim ortamının varlığı ön plandadır. Bununla birlikte 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojinin gelişmesi ile üretim alanında ortaya çıkan buluşlar sonucunda tüm toplumları etkileyen ve etkileri günümüze kadar devam eden Endüstri Devrimi'nin etkisini göstermesiyle daha önce kendi ürettiği nesneyi kullanan ve kendi ihtiyaçlarına göre yaşadığı konutu şekillendiren, müdahale eden kullanıcı; bu dönemle birlikte yaşadığı mekânı üretmekten uzaklaştırılarak standart bir veri olarak fiziksel ölçütler dahilinde ele alınmıştır. Dönemin hâkim olan Fordist üretim biçimi içerisinde "çok sayıda insan için kitlesel üretim" zorunluluğu en ekonomik ve rasyonel mimari yapılanmada kullanıcının belirli fiziksel ölçülerde ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle Endüstri Dönemi'nde gelişerek öne çıkan işçi konutları yapılanması, kitlesel üretim kapsamında kullanıcının yerini araştırmak için değerlendirilen önemli üretim yöntemlerinden biri olmuştur. Bu dönemde kullanıcı ve mimari ürün arasındaki mesafe modernleşme olarak nitelendirilmiş ve modern mimarlığın temelleri bu dönemde atılmıştır. Artan nüfus ile kentlerin düzensiz yapılanmasına karşılık modern mimarlar yeniden yapılanmada oluşan kaos ortamının kentlere yeni düzen vermek için odak olarak değerlendirerek yeni kent tasarımları ortaya koymuşlardır. Kullanıcının ötekileştirildiği bu dönemde standartların ve işlevselliğin mimari yapıda etkin bir şekilde kullanımı ile yeni plan tipleri ve modern mimari akımların doğması mimari üretim ortamında çeşitlilik sağlamıştır. Le Corbusier bu dönemde Yeni Mimariye Doğru kitabında standartların ve işlevselliğin önemine vurgu yaparak temiz yaşam alanlarının temiz toplum yarattığına inanarak standartlaşmış yapı türleri ve tekniklerini kullanmıştır. Diğer yandan kentlerin yeniden yapılanmasında teknolojik gelişmelerle birlikte seri üretimi mümkün kılan endüstrileşmiş yapı malzemeleri ön plana çıkmaktadır. İhtiyaçtan doğan bir üretim ortamında kullanıcının yönelimi ve kentsel alana artan hareketinin ortaya çıkardığı konut ihtiyacı endüstrileşmiş yapı malzemelerine olan talebi artırmış ve bu talep ortamında üreticiler tarafından bu malzemelerin seri ve hızlı üretimine sebep olmuştur. Dönemin modernist mimarları malzeme potansiyellerini kullanarak yeni yapı malzemelerini yeni plan tiplerinde uygulamışlar ve kent hayatına katılımını sağlamışlardır. Malzemenin tasarımda etkili bir şekilde kullanılarak popüler ve küresel hale getirilmesinde mimarın rolü ve kullanıcının artan talebi kaçınılmazdır. Söz gelimi, modernizm akımının ortaya çıkmasıyla birlikte, kullanıcıların işlevselliği, basitliği ve teknolojiye odaklanma isteği artmıştır. Bu da mimarların, kullanıcıların bu değişen tercihlerini karşılayan yeni tasarım yaklaşımlarına ve yeni malzemelere yönelmelerini sağlamıştır. Örneğin kitlesel üretim ortamında ortaya çıkan ve Le Corbusier tarafından ortaya atılan makine evler; kullanıcının modern çağın gereksinmelerine uyum sağlamak amacıyla tasarlanmış ve ortaya konulduğu dönemde kullanıcılar tarafından benimsenen bir kavram olmuş ve işlevsel kent fikirleri ortaya koyulmuştur. Fakat 1970'li yıllarda kitlesel üretimin eleştirilmesi ile başlayan düşünce hareketliliği ortamında kullanıcının yerinin sorgulanmasıyla kitleden ziyade bireysellik ön plana çıkarılmıştır. Değişen üretim anlayışı birçok sektörü etkilediği gibi, normal hayatta gerçekleşen politik, sosyal ve düşünsel olaylardan kopuk olmayan mimarlık disiplininde de yansımaları görülmektedir. Üretim sistemlerinde meydana gelen bu değişimden yerler ve mekânlar da Post-Fordist üretim sisteminin sunduğu esneklik kavramından ve tüketim anlayışından etkilenmiştir. Yeni üretim yaklaşımıyla mekân için diğer mekânlar arasından ayrılmak ve seçilebilir olmak değerli olmuştur. Bu durum kullanıcı ihtiyaçlarının, isteklerinin, deneyimlerinin ve tüketim alışkanlıklarının dikkate alındığı kitlesel bireyselleştirme kavramını ön plana çıkaran Post-Fordizm üretim biçimini ortaya çıkarmıştır. Postmodern dönemin başlangıcı olan bu dönemde artık kullanıcıya özel küçük çaplı mimari üretimlerin ve tasarıma özgü malzemelerin üretilmeye başladığı dönem olmuştur. Böylece kullanıcıların farklı kimlikleri, bireysel istekleri ve ihtiyaçları önemli hale gelmiştir.

Etkileri günümüze kadar süren Postmodern dönemde kullanıcıların ihtiyaçlarının, isteklerinin, tüketim alışkanlıklarının ve deneyimlerinin dikkate alınması kullanıcıya daha işlevsel ve kişiselleştirilmiş mekanlar sunmaktadır. Mimari yapı üretim süreci kullanıcının beklentilerini karşılamak üzere şekillenmektedir. Bu noktada günümüzde mimari üretim ortamında mimar-kullanıcı-ürün ilişkisini anlamak ve değerlendirmek adına aktif olarak mimari yapı üretim sürecinde bulunan mimarlar ile dijital anket çalışması yürütülmüştür. Anket çalışması sonucunda katılımcı mimar grubunun mimari yapı üretim sürecinde kullanıcının katılımcı kimliğine önem verdiği görülmüştür. Mimari üretim sürecinde verimlilik, işlevsellik ve çeşitlilik sağlamak adına kullanıcıların, ihtiyaçlarına, isteklerine, tüketim davranışlarına ve deneyimlerine dikkat edilerek tasarım sürecinde kullanıcının etkili bir şekilde katılımının desteklendiği görülmüştür. Fakat küreselleşme ile kullanıcıların tüketim arzularındaki değişiklik hızı aynı şekilde mimari üretimde de karşılaşılan bir durumdur. Mimari üretimde meydana gelen tüketim hızı kullanıcının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Değişen yaşam olanakları içerisinde homojen bir kullanıcı tipi için özelleştirilmiş üretim söz konusu olamaz. Bu tüketim ortamında bilişim ve iletişim araçlarının üretime katılması zorunludur. Kullanıcı, bugünün koşullarında “fiziksel veriler bütünü” olmaktan ziyade anında değişime yakın bir şekilde yaşamın içerisinde bulunan mimari ürünün öznesi olarak değerlendirilmelidir. Tüm bu değerlendirmeler içinde mimari üretimin özelleşmesinde küresel olarak popülerleşmiş üretim biçimlerinin ve mimari yapı üretim alt sistemlerinin özelliği; bilişim teknolojilerini kullanan bilinçli ve sorgulayan kullanıcının talebi doğrultusunda şekillenerek üretici pazarını etkilemekte ve üretim sistemlerindeki değişim ile her dönemin özellikleri çerçevesinde değişen kullanıcı istekleri ile çeşitlenen bir mimari üretim ortamı oluşmaktadır.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yapı Fiziği ve Malzemesi Ana Bilim Dalı'na desteklerinden dolayı ve ayrıca ankete katılarak çalışmaya katkı sunan mimar meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

Makalede tüm yazarlar aynı oranda katkıda bulunmuştur. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akçadoğan, M. (2014). Cumhuriyet dönemi işçi yerleşkeleri ve lojman alanlarının kente olan etkileri: Zonguldak örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Aksoylu, S. (2002). İdeal toplum modelleri ve yeni kent fikri. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Atay, G.F. (2011). Mimari üretimde kullanıcının yeri. Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Aydınlı, H. İ. (2004). Sosyo ekonomik dönüşüm süreci ve sanayi ötesi yaklaşımlar. *Kamu-iş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(4).
- Aykanat, A. (2014). Yapı hasarları açısından doğru malzeme seçimini sağlayan kuramsal tasarım ve yapım modeli. *Artium*, 2(1). 29-42.
- Aries, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, New York: Alfred A Knopf.
- Baktır, S. (2006). Yapı malzemelerindeki teknolojik gelişmelerin mimari biçimlenmeye etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi.
- Bardakçı, A. (2004). Kitlesele bireyselleştirme uygulama yöntemleri, *Akdeniz İ.İ.F.B. Dergisi*, (8)1-17.
- Benevolo, L. (1981). *Modern mimarlığın tarihi*, Birinci Cilt, Sanayi Devrimi, Çev: Atilla Tokatlı, İstanbul: Çevre Yayınları.
- Bersun, F. (1979). Mekân bileşenleri tasarımında malzeme seçimi için kullanıcı gereksinmelerini değerlendiren bir yöntem. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

- Bingöl, Ö. (2001). Modernleşme ve konut mimarisi endüstri devriminden sonra barınma kültürünün değişimi. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Bumin, K. (1990). Demokrasi arayışında kent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun Müştekin, N. (2018). 2000-2017 yılları arasında konut bağlamında Türkiye'nin değişimi ve mimarlık programlarında üretilmiş konut konulu doktora tezleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Crary, J. (2004). Gözlemcinin teknikleri, ondokuzuncu yüzyılda görme ve modernite üzerine. Metis Yayınları, Çev: Elif Daldeniz, İstanbul.
- Çakmak, A. (2021). Yapı malzemesinin tarihsel gelişimi ve mimarlığa etkileri. *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, 5(1), 41-54.
- Çetin, C. & Ceylan Baba, E. (2020). Mimarlıkta süreç ve deneyimin Yona Friedman'ın mobil mimarlık teorisi bağlamında irdelenmesi: Uzamsal kent örneği. *Bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*, 1(2), 244-259.
- Dal, N. E. (2017). Tüketim toplumu ve tüketim toplumuna yöneltilen eleştiriler üzerine bir tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19).
- Dilmaç, O. (2015). Tasarım eğitimi tarihi ve William Morris. *İdil Dergisi*, (16).
- Diri, A. C. ve Gülçelik, L. (2018). The relationship between materials and esthetics in architecture: 5. *international architectural design conference*. Dubrovnik.
- Eisenman, P. (1976). Post Functionalism Hays, Michael 2000 (Editör), "Architecture Theory Since 1968. New York: MIT Press.
- Ekin, N. (1997). Küresel bilgi çağında eğitim-verimlilik-istihdam. İTO Yayınları.
- Akçadoğan, M. (2014). Cumhuriyet dönemi işçi yerleşkeleri ve lojman alanlarının kente olan etkileri: Zonguldak örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Eraydın, A. (1992). Post-fordizm ve değişen mekansal öncelikler. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Fidan, A. (2003). Tarım, sanayi ve bilgi toplumunda üretim ve tüketim ilişkilerinin işletme ve yönetimleri üzerindeki etkileri. *Mevzuat*. 6(62).
- Foucault, M. (1980). *The Eye of Power*, y.a.g.e.
- Foucault, M. (2007). İktidarın Gözü. Ayrıntı Yayınları, Çev.: Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul.
- Frampton, K. (1998). Industrialization And The Crises In Architecture, Hays, Michael (Editör), "Oppositions, Selected Readings From a Journal For Ideas and Criticism in Architecture 1973-1984". New York: Princeton Architectural Press.
- Friedman, Y. (2006). Pro domo. Barcelona: Actar.
- Görgülü, T. & Koca, S. K. (2007). Türkiye'de barınma biçimlerinde yaşanan değişimler: Son dönemde yapılan tüketim odaklı konutlar. *Mimarlık Dergisi*, (337).
- Hamitoğulları, B. (1986). Çağdaş iktisadi sistemler. Ankara: Savaş Yayınları.
- İslamoğlu, A. H. & Altunışık R. (2013). Tüketici davranışları, 4.Baskı.
- Karadağ, D. (2011). Dijital tasarım ve üretim araçları ile mimaride malzeme kullanımının dönüşüm. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Koca, D. (2015). 2000 sonrası konut üretim sürecindeki değişimler ve kentleşme sürecine etkisi. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi, 590-605.
- Korkmaz, Y. (2019). Toplumsal değişim ve çelik yapı malzemesi etkileşiminin mimari tasarıma yansımaları. Yüksek Lisans Tezi. Konya Teknik Üniversitesi.

- Kurtuluş, M. (2021). Endüstri devrimi sonrası mimari akımlarda malzeme ve teknoloji kullanımlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Lipietz, A. (1997). The post-fordist world: Labour relations, international hierarchy and global ecology. *Review of International Political Economy*, 4(1), 1-41.
- Lynch, K. (1997). Çevrenin imgesi. Cogito, Kent ve Kültürü, Y.K.Y., İstanbul.
- Menga, L. (2019). Le Corbusier'in modern mimarlık ilkelerinden "serbest plan" şeması ilkesinin uygulanmış örnekler üzerinden incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi.
- McCracken, G. (1998). Culture and Consumption: New Approaches To The Symbolic Character Of Consumer Goods And Activities. Bloomington And Indianapolis: Indiana University Press.
- Nesbitt, K. (1996), Theorizing A New Agenda Forarchitecture: An Analog Of Architectural Theory. New York: Princetonarchitectural Pres.
- Özdoğan, S. (2018). Modern mimarlık hareketi ve Hasan Fethi. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2014). Sosyoloji kuramları. Himmət Hülür (Çev.). İstanbul: Deki Yayınları.
- Sarıyar, A. (2008). Endüstrileşmiş konut üretiminde kitlesel bireyselleştirme. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Sarıyar, A. ve Pakdil, O. (2012). Endüstrileşmiş konut üretiminde kitlesel bireyselleştirme. *Megaron*, 7(3).
- Şimşek, N. Y. (2019). Endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan üsluplar ve Valensiya Modernizmosu'nun bu bağlamda incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Talay, Ö. E. (2017). Çok katlı konutlarda kitlesel bireyselleştirme amaçlı sayısal bir tasarım sistemi önerisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tavşan, C., Özen, E. & Tavşan, F. (2021). Tarihsel süreç içerisinde gelişen malzemenin endüstri devrimi sonrası yapılara etkisi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 7(48), 1890-1906.
- Topal, A. S. & Arpacıoğlu, Ü. (2020). Mimarlıkta akıllı malzeme. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 5(2), 241-254.
- Uluoğlu, B. (2003). Kitlesel ve gündelik, tekil ve özele karşı. *Arredamento Mimarlık*, 100(59), 77-81.
- Yertüm, U. (2017). Küreselleşmenin fordist- kitlesel üretim tarzına etkisi. *Fırat Üniversitesi. İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1). 67-88.
- Yılmaz Uçak, E. & Akça, Ü. (2020). Üretim çağından tüketim çağına: üretim sistemlerinin dönüşümü ve tüketim alışkanlıklarına yansımaları. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51), 121-133.
- Yırtıcı, H. (2002). Tüketimin mekânsal örgütlenmesinin ideolojisi, *Arredamento Mimarlık Çağdaş Mimarlık Sorunları Dizisi:3 Mimarlık ve Tüketim*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Yüksel, E. (2008). Ekolojik kapsamda malzeme ve mobilya kullanımına etkileri. Sanatta Yeterlik Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

The Effect of Change in Production Systems in the Historical Process on the Transformation of the User in the Architectural Production Environment

Summary

In the production of artificial environments, which form the basis of architecture and are defined as structures; The place of the user has changed throughout history with the change in production systems in important periods in parallel with the development of humanity. The Industrial Revolution, which started in England and then spread throughout the world, was the beginning of an era that affected societies and continues its effects until today. With this period, the place of the user is evaluated as before and after the Industrial Revolution. Since there was no consumption phenomenon in the dominant agricultural society structure before the Industrial Revolution, there was no need for differentiated spaces. It prioritizes the architectural production environment that is shaped by the knowledge and experience of the building masters, who are called craftsmen, and transferred from generation to generation, based on the use of natural and local materials obtained from the environment, and taking into account user characteristics and needs.

However, with the Industrial Revolution becoming visible, the user was moved away from producing the space he lived in and was marginalized and treated as standard data. Thanks to the inventions and advances in technology, production has moved from the craft phase to the modern industrial phase and there has been a great increase in the scope of production. As the mass and fast production environment required the working class, there were increasing migration movements from rural areas to industrial cities.

Housing became an object of rapid consumption as a result of increasing migration movements during the Industrial Period; He emphasized an approach aimed at masses rather than individuals. This prominent approach has led to the formation of a mass culture. In an environment of increasing housing consumption, designs made for the average person have not been able to meet the needs and wishes of the user. Workers' housing structuring, which developed and came to the fore especially during the Industrial Period, has become one of the important production methods evaluated to investigate the place of the user within the scope of mass production. This emerging mass production style took its place in the literature as Fordist production, which introduced the concepts of "mass production, mass production and standardization".

However, with the criticism of the mass production environment created by the Fordist production system in the 1970s, the place of the user was questioned and the role of the user and the architect changed as individuality came to the fore rather than the mass. While the Fordist production approach was at the forefront until the 70s, after the 1960s, rapid advances in technology caused individuals' demands to change rapidly, and the Fordist production approach was replaced by the Post-Fordist production approach. The mass production style focusing on a uniform consumer profile in the industrialized production system has, over time, been replaced by a "consumer-oriented" production approach in which the varying personal preferences and needs of consumers are met.

This break in the architectural production environment has led to the concept of mass individualization, where the user has started to be accepted as a new parameter and where meeting the user's individual needs and expectations is a priority. With the reflection of the movement of thought that started in this period on architecture, the role of the user has changed as a result of user-specific designs, with individuality rather than the mass coming to the fore.

In this study, it is aimed to reveal the place of the user, as a production component that carries different meanings in each period, with the breaks experienced on the basis of important periods in the production of architectural buildings. Through extensive literature review, the user has been defined in historical periods when significant breaks occurred in the architectural production environment. Then, a survey was conducted in the digital environment with architects actively engaged in architectural design/building production in order to evaluate the place of the user in the

architectural production environment today, where the consumer-oriented production system dominates.

As a result of the survey, it was seen that the participating architect group attaches importance to the participatory identity of the user in the architectural building production process. In order to ensure efficiency, functionality and diversity in the architectural production process, it has been observed that the effective participation of the user in the design process is supported by paying attention to the users' needs, wishes, consumption behaviors and experiences.

However, with globalization, the rate of change in users' consumption desires is also a situation encountered in architectural production. The rate of consumption occurring in architectural production necessitates the redefinition of the user.

In addition, as a result of the survey, the user who is the subject of architectural spaces; It has been found that they have turned into individualized users who demand better in the architectural production process, play a central role in the design process, and play an active role with their changing consumer identity in the design and material selection phase.

